

İZMİR VE İSTANBUL'UN XIX. YÜZYIL ORTALARINDA ESNAF LİSTELERİ

Tuncer BAYKARA

XIX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Ülkesi, Selçuklular devrinde oluşmuş bulunan iktisâdî düzenin gelişmesi ile varlığını sürdürüyordu. Bu iktisâdî düzenin temeli Selçuklular devrinde atılmış olmakla birlikte, gelişmesi özellikle XVII. yüzyılda tamamlanmış, nihâyet XVIII. yüzyılda en üst düzeye ulaşmış idi. Hemen bütün Osmanlı şehirlerinde görülen bu durum, Osmanlı Ülkesinin iktisâdî gücünü de artırıyordu. (1)

Türk-Müslüman halkının daha ilk ve ham maddeden başlıyarak, sonraki safhalarda da hâkim olmasını sağlayan bu düzen, XVIII.yy. sonlarında, Osmanlı Ülkesinin iktisâdî yapısıyla birlikte darbeler yemeye başladı. Ulaşım sektöründe Karadeniz kıyıları Türk halkının tekeli kaldırılmış, bu kıyılarda refah azalmaya başlamıştı. Bunun etkileri başka yerlerde de görülebilecekti.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısırâ hâkim olması, Akdeniz ticaretiyle birlikte, Anadolu'nun güney kıyılarını etkiledi. Hele 1830 sonrasındaki çatışma, etkisini 1840 lara kadar devam ettirdi. Anadolu'nun güney ve güney-doğu kısımları bundan olumsuz yönde etkilendiler.

1821 de Yunan ayaklanmasının başlaması, hem Rumeli'deki düzeni, hem de Adalar Denizindeki durumu sarstı. Adalar Denizinde oluşmuş Türk denizciliği, büyük yaralar aldı. Zaten bu Türk denizciliği, III. Selim devrinde olumsuz yönde etkilenmiş idi. Yunan ayaklanmasının 1830 lara kadar devam etmesi, İzmir başta olmak üzere, en çok kıyı şehirlerini, ikinci derecede de Manisa, Tire ve Güzelhisarı etkilemiştir. 1830 sonrasında Yunanistan'ın kurulması, Adalar Denizindeki iktisâdî oluşumu bozmuş, Anadolu'nun batı kıyılarında değişik bir oluşum başlamıştır. Ancak bu oluşumda, türklerin yeri ve payı giderek gerilemiştir.

1) XVIII. yüzyılda, Anadolu şehirlerindeki esnaf teşekküllerine dair bir kaynak için bk. Prof.Dr. Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında XVIII. yüzyılda Görev ve Görevliler*, (Anadolu), Ankara, 1990;

Bu gelişmeler olup biterken, 1830 sonrasındaki Mısır Meselesi, dış siyaset açısından değişik sonuçlara yol açtı. Devletin güç durumunda kalması üzerine, Avrupa devletleri bundan en iyi biçimde yararlanmak istediler. Önce gittikçe artan sanayi üretimlerine pazar oluşturmak amacını güttüler. Osmanlı Devleti'nin, kendi üretimini korumak için koyduğu gümrük duvarını, bu fırsattan istifade ederek kendileri için uygun biçimde oluşturdular (1838). Daha sonra sosyal düzeni değiştirecek *Tanzimat* olayının gerçekleşmesini sağladılar (2).

1838 ile gümrükler çözümlenmiş, 1839 ile de uygun sosyal ortam hazırlıklarına girişilmiştir. Hemen belirtelim ki bütün bu gelişmelerin başlangıcını 1826'ya kadar geri götürmek imkânı vardır (3). Böylece Osmanlı ülkesinin iktisâdî yapısında 1826 da başlayan gelişmelerin yolu, 1839 dan sonra bütün bütün yeni bir mecraya girdi. Bu yeni oluşumun karar vericileri, reform yanlısı Türk sadrazamları olmakla birlikte, onları etkileyen yabancı uzmanlar idi. Türk Ülkesi ile ilgili herşeyi bilen gözükten bu yabancı uzmanların amacı, Osmanlı Ülkesinden, mensup oldukları millet için en iyi şekilde yararlanabilmeyi sağlamak idi. Bu durum her zaman böyle olmuştur.

XIX. yüzyılda 1840 lardan itibaren Osmanlı ülkesinde başlayan yeni dönem, etkisini yavaş yavaş iktisâdî sahada da gösterdi. Öncelikle İstanbul ve İzmir gibi şehirlerde, fakat sonraki seneler de bütün ülke bundan etkilendi. Ancak, eski alışkanlıklar devam ettiği için, yine de İstanbul ve İzmir'de etki 30 sene sonra görüldü. İşte 1870 li yıllar, Osmanlı ülkesindeki büyük değişimin gerçekleşmeye başladığı senelerdir (4);

XIX. yüzyıl ile ilgili çalışmalarda, ülkenin büyük iktisâdî çöküşüne temas edilir. Ancak bunlarda esnafın durumu pek genel ifadelerle söz konusu edilmektedir. Bu konudaki çalışmalara yardımcı olmak amacı ile, İzmir ve İstanbul'daki esnafa dair, 1855 ve 1876 yıllarına ait iki listeyi yayınlıyoruz.

Bu listeler, mukayese edilince görülecektir ki, Osmanlı Ülkesindeki esnaf, çoğu zaman benzer özellikler içerir. Ancak mahalli

2) Prof.Dr. Tuncer Baykara, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İzmir 1991, s. 11-13.

3) Nakşgerlik İnhisarının kaldırılması gibi; bk. T. Baykara, "II. Mahmud ve Resim", *Bedrettin Cömert'e Armağan*, Ankara 1979, s.509-515;

4) T. Baykara, *Türk İnkılap Tarihi* . . S. 15-16.

özelliklerin yaşadığı da olmuştur. Mahallî özelliklerin asıl kaybolması, Avrupa Fabrika ürünlerinin Osmanlı ülkesine hâkim olması ile gerçekleşmiştir.

İzmir, XVIII. yüzyıldaki esnaf durumu ile, geleneksel Türk şehirlerinden birisi hüviyetindedir (5). Bu esnafın XIX. yüzyılda da aynı şekilde devam ettiğini, bu liste ile anlıyoruz. Şehrin Türk nüfusunun durgunluğu, buna karşılık Rum nüfusunun çoğalmaya başlaması ile, İzmir'in Türk çehresi değişmeye başladı. Bu değişimde iktisâdî şartlarda meydana gelen büyük olumsuzluk da etkili oldu. Neticede, XX. yüzyıldan bakılan İzmir'in, XIX. yy. başlarındaki İzmir ile adeta hiçbir ortak yanı görünmez oldu. Oysa İzmir'deki Türk-müslüman nüfus, 1800 lerdeki gibi, 1900 lerde de varlığını devam ettiriyordu. Ancak görüntü olarak, önde daha değişik Avrupalı ve yerli hristiyanlar vardı. 1855 lerde şehrin hâlâ eski özelliklerini devam ettirdiğini bu liste ile daha iyi anlıyoruz.

İstanbul, Osmanlı devletinin merkezi olarak daha değişik bir özellik arzeder. Karadeniz, İngiliz ve Fransız ticaretine açıldıktan sonra İstanbul, değişmeye başladı. Asıl önemli değişme 1826 sonrasında oldu. Padişah ve öteki devlet adamlarının bütün olumsuz tutumlarına rağmen, Türk esnafı varlığını ve etkinliğini, XIX. yy. son çeyreğine kadar korumayı başardı. 1876 Salnâmesinde yer alan esnaf listesi, bu açıdan dikkate değerdir. Çünkü İstanbul'da hâlâ büyük ve önemli bir Türk alıcı kitlesi vardı ve bunlar, Türk esnafı yaşatan en önemli pazar idi.

Bir ülkede iktisâdî şartlar, birdenbire değişmez. Bir nesli içine alan ve hatta bazen daha da uzayan zamana bağlıdır. 1876 yılının esnaf listesi, İstanbul'daki durumu ortaya koyabilir. İzmir de, İstanbul kadar kalabalık bir Türk alıcı kitlesi bulunmadığından oranın Türk esnafı daha erken devirlerde, 1865-70 lerde kaybolmaya yüz tutmuştur.

Bu listelerin, özellikle İzmir'deki iktisâdî hayatla ilgili çalışmalara da yararlı olacağını sanıyoruz. İzmir'le ilgili belge, Başbakanlık Arşivi, Cevdet Maliye, 17416 numarada bulunmaktadır. (6). Bu Belge 1271 martı/1855 öncesine ait olup, 1854 sonunu yansıtır kabul edilebilir.

5) T. Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir 1974, s. 96-97; nüfustaki durum için bk. s. 57-60;

6) Matbu ve 3 yapraklıdır; ilk sahifesi boş, metin 1b'den başlıyor.

İzmir şehri'nin devlete vireceği virgü-yi senevinin emläke aid olan hissesinden başka kâr ve san'at temettüüne aid olub şeh-i mezkûr virgü meclisinde karargir olmuş olan dörtyüzbin guruşun suret-i taksim ve tahsili ahden müstesnâ olan ticâret-i ecnebiyeden maada dükkân ve mağazalarında endâze ve arşun ve terâzü istimâliyle hurde-fûruşluk iden ve hıref ve sanayiden biriyle meşgul ve mütemetti bulunan ve ber-muceb-i muahede bu makule ahvalde en ziyâde mazhar-ı müsâde olan teb'a-ı Saltanat-Seniye gibi muamele görmesi mukarrer olan ecnebler ile yerlülerin mutebarâmı ve ehli vukufun takdir ve ta'dili ve Meclis-i Mezkûrun re'y ve ittifakı ile herkesin san'atının nev'ine ve beher sene istihsâl idegeldikleri kâr ve temettülerine göre dört derece itibar ile taksim olunarak Bin ikiyüz yetmiş bir senesi Mart'ından itibâren tahsili mukarrer olan kâr ve san'at hisse-i virgüsünün mikdarı ve bu virgüyü virecek kâr ve san'atların nev' ve cinsidür ki ber-vech-i âti zikr olunur.

		<u>1.nci</u>	<u>2.nci</u>	<u>3.ncü</u>	<u>4.ncü</u>
(1) Keresteci	<u>Esnafı Sınıfları Gurus</u>	125	120	60	40
(2) Meyhaneci	" " "	300	250	150	80
(3) Duhancı	" " "	125	75	40	20
(4) Çukacı	" " "	200	125	100	50
(5) Malfaturacı	" " "	200	150	75	25
(6) Bakır Bedestanı	" " "	250	150	80	30
(7) Kasab	" " "	120	70	50	30
(8) Kürkçü	" " "	100	70	40	20
(9) At Değirmenci	" " "	200	150	120	80
(10) Uncu	" " "	50	40	30	20
(11) Kuyumcu	" " "	200	100	50	25
(12) Tuhafcı	" " "	200	100	50	25
(13) Bıçakcı	" " "	40	30	25	20
(14) İbrişimci	" " "	50	40	20	15
(15) Nımtenci	" " "	125	60	30	20

(16) Etmekçi	"	"	"	150	120	80	60
(17) Kömürcü	"	"	"	120	80	60	50
(18) Makarnacı	"	"	"	150	80	60	50
(19) Sisam-yağcı	"	"	"	100	70	50	30
(20) Bakırcı	"	"	"	70	50	40	20
(21) Aşcı	"	"	"	120	90	50	30
(22) Abacı	"	"	"	150	100	70	30
(23) Helvacı	"	"	"	65	50	30	20
(24) Kara Boyacı	"	"	"	60	50	30	25
(25) P�sk�lc�	"	"	"	75	65	25	20
(26) Fesci	"	"	"	200	100	40	20
(27) Semerci	"	"	"	50	40	30	20
(28) Hırdavatçı	"	"	"	60	40	20	15
(29) Kitabcı	"	"	"	70	40	30	20
(30) İplikçi	"	"	"	250	100	40	20
(31) Kunduracı	"	"	"	50	40	30	20
(32) Samancı	"	"	"	40	25	20	10
(33) Limoncu	"	"	"	60	40	35	20
(34) Toğramacı	"	"	"	50	40	25	15
(35) Sarac	"	"	"	50	30	15	10
(36) Kuru yemişçi	"	"	"	125	100	60	40
(37) Kutucu	"	"	"	300	120	70	30
(38) Kazaz	"	"	"	100	80	50	20
(39) Katmerci	"	"	"	120	80	50	30
(40) Kadayıfçı	"	"	"	30	20	15	10
(41) Sebzevatçı	"	"	"	70	50	30	15
(42) Manav	"	"	"	60	40	25	15
(43) Bezaz	"	"	"	150	100	40	20
(44) Kilimci	"	"	"	150	100	50	35
(45) �algıcı	"	"	"	80	60	25	20
(46) Oduncu	"	"	"	100	70	50	40

(47) Nalband	"	"	"	80	60	40	30
(48) Sandıkçı	"	"	"	50	40	30	20
(49) Çulcu	"	"	"	100	60	40	30
(50) Taşçı	"	"	"	150	120	75	40
(51) Debbag	"	"	"	120	90	40	20
(52) Kirecci	"	"	"	100	80	60	30
(53) Paçacı	"	"	"	125	100	90	80
(54) Haffaf	"	"	"	60	40	30	20
(55) Mücellid	"	"	"	40	30	20	15
(56) Koltukçu	"	"	"	60	50	50	30
(57) Müytab	"	"	"	200	150	80	40
(58) Kalaycı	"	"	"	30	25	20	15
(59) Kestane-bazârı	"	"	"	80	50	40	30
(60) Çubukcu	"	"	"	90	50	15	10
(61) Şekerçi	"	"	"	50	30	20	15
(62) Urgancı	"	"	"	50	30	20	15
(63) Halaç	"	"	"	75	40	30	20
(64) Kahve- değirmenci	"	"	"	30	25	20	15
(65) Kiremidci	"	"	"	100	70	50	40
(66) Acem-gömlekçi	"	"	"	40	25	20	15
(67) Kuru-kahveci	"	"	"	60	25	20	15
(68) Sandalyeci	"	"	"	40	30	15	10
(69) Berber	"	"	"	50	30	20	15
(70) Lüleci	"	"	"	30	20	15	10
(71) Leblebici	"	"	"	40	30	25	20
(72) Kantarçı	"	"	"	40	30	25	20
(73) Çilingir	"	"	"	150	70	40	20
(74) Tavukçu	"	"	"	50	30	20	15
(75) Bağcı	"	"	"	50	30	20	15
(76) Dökmeci	"	"	"	100	60	30	15
(77) Nalınçı	"	"	"	30	25	20	15

(78) Mısırcı	"	"	"	120	80	50	30
(79) Attar	"	"	"	80	50	35	20
(80) Keçeci	"	"	"	50	40	30	20
(81) Dikici	"	"	"	30	25	15	10
(82) Hamamcı	"	"	"	150	100	70	30
(83) Su değirmenci	"	"	"	100	80	40	30
(84) Bardakçı	"	"	"	50	40	30	20
(85) Basmahane esnafı hissesi	:			600			
(86) Zencirci	"	"	"	40	30	20	10
(87) Marpuşçu	"	"	"	35	30	20	10
(88) Horasancı	"	"	"	80	60	20	15
(89) Fes Boyacı	"	"	"	25	20	15	10
(90) Nalbur	"	"	"	30	20	15	10
(91) Kalburcu	"	"	"	10	10	10	10
(92) Bağçevan	"	"	"	150	100	50	30
(93) Hamal	"	"	"	50	40	20	15
(94) Hancı	"	"	"	150	120	90	50
(95) Sürücü	"	"	"	40	30	20	15
(96) Kiseçi	"	"	"	10	10	10	10
(97) Destereci	"	"	"	40	30	20	10
(98) Kahveci	"	"	"	50	30	20	15
(99) Timürçi	"	"	"	60	50	30	20
(100) Derzi	"	"	"	50	40	25	15
(101) Lağımçı	"	"	"	10	10	10	10
(102) Bakkal	"	"	"	250	100	70	25
(103) Boğçacı	"	"	"	30	25	20	15
(104) Simci ve Şeridci	"	"	"	100	40	20	10
(105) Tuhafçı (1)	"	"	"	200	150	75	75
(106) Tenekeci	"	"	"	30	20	15	10
(107) Yemiş tüccarânı	"	"	"	300	200	150	80
(108) Çulha	"	"	"	60	40	25	15
(109) Dülger	"	"	"	150	100	75	40

1) Yukarıda, 12. sırada da bir Tuhafçı vardı; birisini Tuhafçı okumak gerekir.

(110) Gözlemeci	"	"	"	50	40	25	20
(111) Kantar Çekici	"	"	"	30	20	15	10
(112) Südcü	"	"	"	50	40	20	15
(113) Muhallebici	"	"	"	100	75	40	20
(114) Deveci	"	"	"	60	50	40	30
(115) Taş çekici	"	"	"	40	30	20	15
(116) Eskici	"	"	"	30	25	15	10
(117) Çerci ve eski çöpçü ve Billurcu				10	10	10	10
(118) Ponccı	"	"	"	150	100	40	30
(119) Kaldırımçı	"	"	"	30	20	15	10
(120) Mumcu	"	"	"	80	60	40	30
(121) Köşe Sarrafı	"	"	"	50	40	30	20
(122) Kıbtî Çöpçü	"	"	"	10	10	10	10
(123) Eczacı	"	"	"	200	150	80	40
(124) Sığır Kasabı	"	"	"	150	80	50	30
(125) Frenk Mahallesinde Kuyumcu				200	100	50	25
(126) Frenk Mahallesinde Mücellid				40	30	20	15
(127) Lokantacı	"	"	"	200	150	100	70
(128) Frenk Mahallesinde tenekeci				75	60	40	20
(129) Sahilyede bulunan							
Hurda-fürüşan sınıfları	"	"	"	200	150	75	25
(130) Balıkçı ve irici (ayrıcı?)							
ve kurutacı	"	"	"	50	20	15	10
(131) Frenk Derzisi	"	"	"	150	100	50	20
(132) Varilci esnafı sınıfları hissesi :				2500			
(133) Kayıkçı	"	"	"	20	--	--	--
(134) Frenk Toğramacı	"	"	"	150	100	60	25
(135) Kunduracı	"	"	"	150	100	50	25
(136) Sipahi-pazarı	"	"	"	60	40	25	15
(137) Simsar	"	"	"	300	150	75	25
(138) Saatçı	"	"	"	120	40	30	20
(139) Sepetçi	"	"	"	15	--	--	--
(140) Yorgancı	"	"	"	60	40	25	15

İstanbul Esnafı

1876 Devlet Salnâmesi'ne(1) göre

"yapıcı, satıcı, işleyici"

Abacı

Altın varakçı

Afyoncu

Arabacı

Arpacı

Arzuhalci

Astarer

Aşçı ve kebabçı

At mihçi

Attar

Aynacı

Ayvaz

Bağcı

Bahçevan

Bakır gazgancı

Bakır haffafı

Bakkal

Balık-ağı iplikçi

Balmumcu

Basmacı

Basmacı-ressam

Bat-bazarı Üsküdar

Bedesten-i atik

Bedesten-i sandal

Bedesten - dolabcı

Berber

Bezir -yağcı

Bıçak yapıcı

Bıçkı talaşçı

Bıçkıcı

Boğçacı, Bazar ve mahallâtda

Boncuk hurdacı

Boyacı

1) *Salnâme-i Devlet-i Altiye-i Osmâniye*, 1294, 32. Defa; sh. 418-420; ancak baskısı 1876 sonlarında tamamlanmış olmalıdır.

Boza ve salebci
Buğday döğücü
Burgucu
Bürümcük bükücü

Camcı
Câmeşuycu
Canbaz

Çadırcı
Çalı süpürgeci
Çalgıcı
Çerçi
Çilingir ve kapu alâtçı
Çiriş tüccarı
Çizmeci
Çorabcı
Çömlekçi
Çöpçü
Çörekçi ve simidci
Çukacı
Çuval meremmatçı

Debbağ
Dellâl komisyoncu
Derzi
Destereci
Destgâh yapıcı
Devatçı
Dıvarcı
Doğramacı
Dökmeci
Duhancı
Dülbendci

Eğeci
Ekser kesici
Ekserci hurdakârı
Elékçi
Enfiyeci

Eskici Haffafı
Etmekçi

Fenerci
Fesci ve püskülcü ve makineci
Fındık ve kestâne kebabçı
Fodlacı
Fuçıcı
Fürce yapıcı

Girdi tüccarı
Gümüş arayıcı

Haffaf
Hakkak
Halaç
Hamal-arka
Hamal-bârgir
Hamam yapıcı
Hamamcı
Hancı
Hasır iskemleci
Hasır süpürgeci
Hasırcı
Havyarcı
Hayâl - bâz
Helvacı
Hokkabaz
Horasancı-kireçci

İğneci
İmameci
İp bükücü
İp haffafı
İşkenbe çorbacı

Kadayıfçı
Kafesçi
Kağıdıcı
Kahve değirmenci

Kahve döğücü
Kalafatçı
Kalaycı
Kaldırımcı
Kalem-kâr
Kalem-traşcı
Kantar yapıcı
Kasap
Kaşık-tarakçı
Kayık yapıcı
Kayık- yedekçi
Kayıkçı
Kazaz
Keçe Tüccarı
Kepekçi
Keresteci
Keserci
Kırılmış sandal yapıcı
Kırmızı sahtiyan haffafı
Kırmızı kuşak tüccarı
Kileci
Kilim Tüccarı
Kireç Yakıcı
Kirişçi
Kitapçı
Koltukçu
Konak-aşçı
Koşuncu
Köseleci
Kumaş Tüccarı
Kundura Boyacı
Kundura ve yemenici
Kurabiyeci
Kuru yemişçi
Kutu yapıcı
Kuyumcu
Kürekcı
Kürkçü
Lağımıcı

Lâhûr şalcı
Leblebici
Limoncu
Lüleci

Mahfazacı
Malfaturacı
Manav
Marangoz
Merkebcı
Mest-dikici
Mısır tüccarı
Midillicü
Miğdeci
Misk yağcı
Moloz ve kereste
Muhallebici
Mumcu
Muytâb
Mücellid

Nakkaş
Nalband
Nalbur
Nalçacı
Nalinci
Nişastacı
Nohudcu

Oduncu
Otçu
Oymacı
Oyuncakçı

Örücü

Pabuç dikici
Paçacı
Paçavra toplayıcı
Pasdırmacı

Pekmezci
Penbe iplik kolancı
Penbe-zâr çulha
Peştemalcı
Pirinççi
Piştahtacı

Rencber
Rendeci

Saatçi
Sabuncu
Sahhaf
Sahtiyân Perdahçı
Sahtiyân tüccarı
Saka

Samancı
Sandalya yapıcı
Sandıkçı
Saraç

Sarıkçı
Sebilci
Sebzeci

Semerci
Sepetçi
Seyis
Sırma işlemeci
Sıvacı

Simkeş
Simsar
Sof tüccarı
Soğancı
Sökükçü
Sucu

Şekerci
Şemsiyeci

Tabancacı
Taşçı
Tavukçu

Taze balıkçı
Tekne ıhlamurcu
Teneke yapıcı
Terâzu kolu yapıcı
Terlikçi
Tiğ Bıçakçı
Timürcü
Tire gaytancı
Tuğlacı
Tuhafcı
Tulumba yapıcı
Tuzcu
Tüccar Komisyoncu

Usturacı

Yağ tüccarı
Yağlı boyacı
Yağlıkcı
Yapağıcı
Yazma-yemenici
Yaymacı
Yoğurtçu ve kaymakcı
Yorgancı

Zahireci
Zeytinyağcı

